

ЗАКРІПЛЕННЯ ТА МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ НА МІЖНАРОДНОМУ РІВНІ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Після Першої світової війни, створення Ліги націй та Міжнародної організації праці, принципи прав людини почали втілюватись у дух та букву міжнародних правових документів. Трагедії мільйонів людей у часи Другої світової війни спонукали людство до вироблення фундаментальних міжнародних стандартів та ідеалів у царині прав людини, яких мали б дотримуватися усі держави-члени міжнародного співтовариства. Так, у 1948 році Організацією Об'єднаних Націй було прийнято Загальну декларацію прав людини. У 1950 році ухвалено європейську Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод, а згодом – групу Протоколів до неї, що конкретизують процедуру захисту прав людини у Європейському суді [1; с.8].

Усвідомлення актуальності екологічних проблем бере початок у 60 – х роках ХХ століття із публікації книги Р. Карсон «Мовчазна весна» та алармістських прогнозів Римського клубу (неурядова міжнародна організація з прогнозування та моделювання всесвітньої системи та вивчен-

---

¹ Студентка 4 курсу Інституту прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ня глобальних проблем людства). Розвиток правової думки про екологічні права людини також пов'язаний з усвідомленням необхідності не лише збереження й ефективного використання природних ресурсів навколишнього природного середовища, а й створення умов свого існування, потреби дихати чистим повітрям, пити чисту воду, споживати екологічно безпечну їжу й задовольняти інші біологічні та духовні потреби. З урахуванням зазначеного в багатьох країнах світу екологічні права почали визнаватися не лише самостійними правами, а й життєво необхідною основою для правового забезпечення задоволення біологічних та еколого-естетичних потреб людини [5; с.70].

Екологічні права людини прийнято вважати правами «третього покоління» – так званими колективними правами або правами солідарності у зв'язку з тим, що основними їх носіями є народи, нації, об'єднання індивідів, групи, а не окремі індивіди. Проте, як показує міжнародна судова і договірна практика, кожна людина має право на сприятливе навколишнє середовище і процесуальні екологічні права так само, як і об'єднання індивідів чи народи і нації [3, с.196].

Вперше право на життя в сприятливому навколишньому середовищі було закріплено в Стокгольмській Декларації (1972 р.) щодо питань навколишнього середовища. Із тексту Декларації випливає, що право на життя в сприятливому навколишньому середовищі є таким же фундаментальним правом людини, як право на свободу і рівність. Сприятливе навколишнє середовище відповідно до Декларації – це таке середовище, яке дозволяє вести гідне життя. У Стокгольмській декларації право на сприятливе навколишнє середовище пов'язане з відповідальністю людини за охорону і покращення його стану перед теперішніми та майбутніми поколіннями [11]. Концептуальні ідеї Стокгольмської конференції знайшли своє відображення в інших міжнародних актах: Заключному акті Ради з безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.), у Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.), у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Про історичну відповідальність держав за збереження природи Землі для теперішнього і майбутніх поколінь» (1981 р.). Ці та інші документи підвели світове співтовариство лише в 1992 році до закріплення основного принципу про право кожної людини на безпечне для здоров'я і життя природне середовище. Цьому слугує Програма дій на XXI століття – матеріали всесвітнього екологічного форуму в Ріо-де-Жанейро та матеріали все-

вітнього саміту з екологічних проблем усієї спільноти, який відбувся в Йоганнесбурзі у 2002 р.

Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку є одним з основних джерел міжнародного права, що містить основні екологічні права людини. Саме в даному документі була сформована система основних екологічних прав, які закріплені у внутрішньодержавному законодавстві більшості країн світу.

Центральне місце в системі екологічних прав, закріплених на міжнародному рівні в Декларації Ріо, займає право на сприятливе навколишнє середовище. Суб'єктом даного права є людина, при цьому необхідно відзначити, що з позиції концепції сталого розвитку суб'єктом права на сприятливе довкілля визнається людина як теперішнього, так і майбутнього покоління.

Наступним екологічним правом людини, закріпленим в Декларації Ріо, є право на доступ до достовірної інформації про стан навколишнього середовища та участь у прийнятті екологічно значущих рішень. У декларації підкреслюється, що екологічні питання вирішуються найбільш ефективним чином за участю всіх зацікавлених громадян. Кожна людина повинна мати відповідний доступ до інформації, що стосується навколишнього середовища, яка є в розпорядженні державних органів, включаючи інформацію про небезпечні матеріали і можливість брати участь в процесах прийняття рішень.

Третім екологічним правом людини, що містяться в Декларації Ріо є право на відшкодування екологічної шкоди. Відповідно до принципу 13 Декларації 1992 року, держави повинні розробляти національні закони, що стосуються відповідальності і компенсації жертвам забруднення навколишнього середовища та іншого екологічної шкоди [12].

Віденська декларація та Програма дій, що схвалені на Всесвітній конференції з прав людини у 1993 році, визнає, що Право на розвиток повинно реалізовуватися так, щоб справедливо задовольнити потреби сьогоденних та майбутніх поколінь у сфері розвитку та навколишнього середовища. У Декларації також визнано, що незаконні скиди токсичних і небезпечних речовин і відходів становить потенційну серйозну загрозу для права кожної людини на життя і здоров'я [7].

Яскравим прикладом закріплення екологічних прав людини в міжнародних договорах є Конвенція Європейської Економічної Комісії ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття

рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля», прийнята 25 червня 1998 року у м. Оргусі (Данія) [8]. Україна одна з перших держав, що ратифікувала конвенцію 6 липня 1999 року. Оргуська конвенція визначила три основних екологічних права, що розглядаються як важливі чинники у становленні демократії : 1) доступ громадськості до екологічної інформації; 2) участь громадськості у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля; 3) доступ громадськості до правосуддя з питань, що стосуються довкілля.

Отже, міжнародні документи підтвердили й закріпили в світовій спільноті розуміння тісного зв'язку між станом дотримання прав людини та якістю довкілля, а також заклали основу для подальших правових дій з використання всього спектру міжнародних норм у сфері прав людини на благо інтересів оточуючого людину середовища [6, с.37].

Основні механізми захисту екологічних прав існують у рамках Комітету ООН з прав людини, Європейського суду з прав людини, Міжамериканської комісії та суду з прав людини, а також Африканської комісії з прав людини. Комітет ООН з прав людини ухвалив низку рішень у справах, які головним чином стосувалися екологічних прав корінного населення і ґрунтувалися на порушенні ст. 27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, де йдеться про права етнічних, релігійних і мовних меншин, зокрема, про право користуватися своєю культурою. У 1994 р. Комітет підготував Загальний коментар №23 до статті 27 Пакту, в якому визначив, що «культура виявляється в різних формах, включаючи своєрідний спосіб життя, пов'язаний з використанням природних ресурсів, особливо у випадку корінних народів» .

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. не містить права на сприятливе навколишнє середовище чи будь-яких процесуальних екологічних прав, оскільки приймалася в умовах необхідності забезпечення, перш за все, громадянських і політичних прав у країнах Західної Європи і в умовах, коли екологічні проблеми істотним чином не загрожували здійсненню людиною своїх прав і свобод. Проте Конвенція – «гнучкий і живий» інструмент, який пристосовується до змін у навколишньому світі . Незважаючи на відсутність відповідної статті в Конвенції, екологічні права громадян отримали свій захист у практиці Європейського суду з прав людини. Здебільшого право на сприятливе навколишнє середовище позивачі обґрунтовують статтею 8, яка забезпечує повагу до приватного та сімейного

життя, а також житла. Однак у кожному конкретному випадку позивач має довести зв'язок між забрудненням або шкодою довкілля та індивідуальною шкодою як наслідок порушення права на особисте життя і на житло [9, с.105].

У відомій справі Lopez Ostra v. Spain 1994 р. Суд постановив:

«...серйозне забруднення навколишнього середовища може вплинути на добробут індивідів і перешкоджати використанню свого житла таким чином, що це негативно вплине на особисте і сімейне життя, без завдання, однак, серйозної шкоди їх здоров'ю. ...

...слід враховувати справедливий баланс між конкуруючими інтересами індивіда і суспільства в цілому. ...

Держава не забезпечила справедливий баланс між інтересами економічного благополуччя міста ... і ефективним здійсненням права позивача на повагу до житла, приватного і сімейного життя» .

Міжамериканський суд з прав людини у справі Mayagna (Sumo) Awas Tingni Community v. Nicaragua 2001 р. визнав порушення ст. 21 та 25 в сукупності зі ст. 1 і 2 Американської конвенції з прав людини, ухваливши, що:

«...тісний зв'язок корінного народу із землею слід визнавати і розуміти як фундаментальну основу їхньої культури, духовного життя, гідності та економічного благополуччя. ...стосунки із землею – це не просто відносини володіння та виробництва, а ще й матеріальний і духовний елемент таких відносин ...»

Африканська комісія з прав людини розглянула справу Кен Саро-Віва (1988 р.), рішення в якій хоча прямо й не стосується захисту екологічних прав, однак має зв'язок з політичною і громадською діяльністю активіста, який захищав права корінного народу огоні від негативного впливу на їхнє життя і культуру розробки покладів нафти в регіоні [9, с. 106].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що право кожної людини теперішнього і майбутніх поколінь на сприятливе навколишнє середовище є одним із принципів міжнародного права. З одного боку, цей принцип формує основу міжнародної правової охорони навколишнього середовища. З іншого боку, право на сприятливе навколишнє середовище є одним з фундаментальних прав людини, яке тісно пов'язане з його іншими правами і є невіддільним від них [2, с.75]. Визнання цього факту світовою спільнотою, його законодавче закріплення

на міжнародному та національному рівні, дає надію на те, що людство не буде безслідно знищено в результаті чергової екологічної катастрофи. За словами Андрія Дмитровича Сахарова ми зможемо : " именно в этом мире, где мы, как вспышка во мраке, возникли на одно мгновение из черного небытия бессознательного существования материи, осуществит требования Разума и создать жизнь, достойную нас самих и смутно угадываемой нами Цели» [10; с.146].

Література:

1. Дотримання екологічних прав в Україні – 2006 : доп. / ред.: О. Степаненко. – Х. : Права людини, 2007. – 211 с.
2. Кравченко С. М. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища [Під заг. ред. проф. С. М. Кравченко]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2002. – С. 336.
3. Концепція захисту екологічних прав через призму практики європейського суду з прав людини / І. П. Іванець // Наше право. – 2013. – № 10. – С. 195–200.
4. Гетьман А. П., Костицький В. В. Екологічні права людини в національній і міжнародній правовій доктрині // Проблеми законності. – 2013. – Вип. 124. – С. 68–80.
5. Даценко О. Ф. Правові засоби забезпечення реалізації права громадян на безпечне для життя навколишнє середовище // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – Вип. 5. – С. 173–177.
6. МБО «Екологія – Право – Людина», 2016. Права людини та охорона довкілля. Навчально-методичний посібник для тренерів (суддів-викладачів). – С. 252.
7. Віденська декларація та Програма дій, підписана Україною від 25.06.1993 року [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_504.
8. Конвенція Європейської Економічної Комісії ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля», підписана Україною від 25.06.1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_015.
9. Задорожній О. В., Медведєва М. О. Міжнародне право навколишнього середовища. – К.: Видавничий дім «Проміні», 2010. – 510 с.
10. Сахаров А. Д. Тревога и надежда: статьи и выступления / А. Д. Сахаров. – Л.: Сов. писатель. – 1990. – 377 с.
11. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_454.

12. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_455.

Науковий керівник: *Асірян С. Р.*, к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.